WIEN 10.11.95 8-9 V

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ԴՐԱՄ ՂՐԿԵԼՈՒ ՀԱՍՑԷ

M. BENIARD.
22, Ormiston Road,
Shepherd's Bush.
London, W. (Angleterre)

Ամեն բան ժողովրդի միջոցով, ժողովրդի կամքով եւ ժողովրդի համար:

Իւրաքանչիւրի եւ ընդհանուրի հաւասարապէս բարեկեցիկ կեանք — դա՛ է ճշմարիտ ազատութիւն:

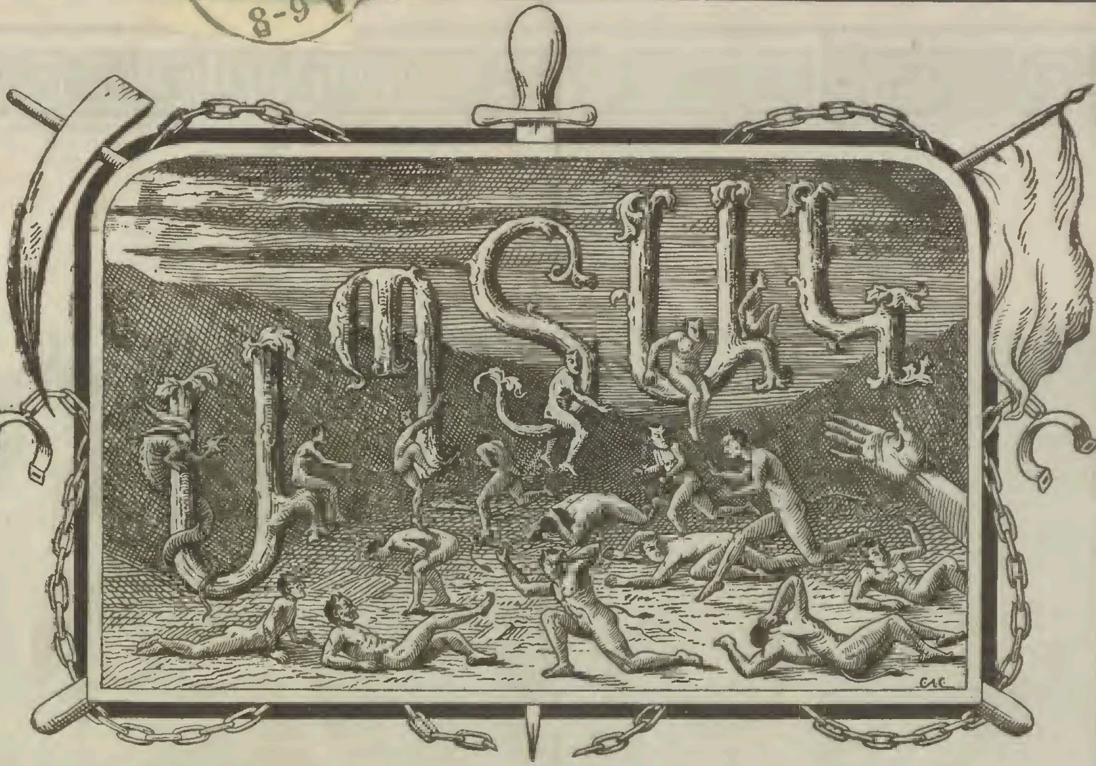

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄԷՆ ՏԵՂԻ ՀԱՄԱՐ

ՏԱՐԵԿԱՆ . . . . . . 5 ֆր.
ԿԷՍ ՏԱՐԻԱՆ . . . 3 „
ՄԻ ՀԱՄԱՐԸ . . . ½ „

Ժողովուրդ, դու ինքդ միայն կարող ես ձեռք բերել քո ազատութիւնը:

Արեան ճահիճներ — ահա ազատութեան ճանապարհը:

Ժողովուրդ, մի աղերսիր, այլ պահանջիր եւ ձեռք բեր:

ԵՐԳԻԾԱԲԱՆԱԿԱՆ—ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՍ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ | ԼՈՆԴՈՆ | Nr 6. ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ Nr 6. | 1895 | ՄԻԱՄՍԵԱՅ

ՅԱՂԹՎԱԾ ԴԱՇԱՆԸ.

Նա դողաց, սարսափեց Հնչակեան պայթիւնից, սուլթան դիւահնար արարածը, որ թագաւորն է դժոխքի՝ Թիւրքիա անուն կրող: Նա ահաբեկ եղաւ — և դողդոջուն ձեռքով ստորագրեց „բարենորոգումների“ Իրադէն: Ստորագրե՞ց, և անմիջապէս զղջաց... Իրադէ՞... այնպէս չէ՞, մի կտոր թուղթ, որ ուզում էն մեր բերանը խփել մեր ձայնը կտրելու համար: Հաշիւը սխալ է տեսնված: Մինչև որ մեր թոքերում մի կաթիլ իսկ օդ մնայ, մենք կաղաղակենք, որ դժոխքի այդ թագաւորն, այդ սուլթան չարագործը խաբեբայ է:

Չե՞ք տեսնում, որ մի ձեռքով ստորագրելով, միւս ձեռքով միաժամանակ նա շողշողացնում է կտորածի սուրը և դաղտագողի կերպով հրդեհում մեր տուն ու գիւղերը: Ջնջել հայերին — իր քաղաքականութիւնն է, և եթէ ստորագրեց, սեփական լըբութեամբ և հայերի արեան հեղեղով ջնջել այդ ստորագրութիւնը սոսկալի մամլուքի համար ոչինչ չարժէ:

Նա խաբեբայ է, ինչպէս իր բոլոր նախորդները: Իր կարաններում լքցրած մեր արիւնը դեռ հին գինու պէս թունդ եղած չէ, որ խմելով՝ նա հարբէր և ստիպված ըստորագրելով մէկ Իրադէ, հարբած թոյլ տար, որ այն իր ձեռքից խլէին: Նա խաբեց Եւրոպային — եթէ միայն կարողացաւ խաբել, — բայց ո՛չ մեզ: Իր տխմարութեամբ նա կարծում է, թէ մենք էլ տխմար ենք: Բայց թո՛ղ իմանայ, որ մենք արեան արցունքներով ենք լացում և սրի հարուածով դիմադրում: Հայերի դիակները ծանր քարերի պէս կախված են նրա սուլթանական վզից և նրան իրանց հետ միասին կիջեցնեն Բոսֆորի խոր յատակը:

Մարդասպանների այդ պետն ամեն տե-

ԱՐԵՒԱԾԱԳԻՆ

ԻՐԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻՑ

ՆՈՒԷՐ ՏԻԿԻՆ Մ. Ն... ԻՆ.

(Շարունակութիւն) [1]

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

ՄԵՐ ԿԱՌԱՎԱՐԻՉՆԵՐԸ.

Սկսած Փոքր-Հայքի և Կապադովկիայի քաղաքներում ցրված յայտնի Յայտարարութիւնների դէպքերից, որոնց հետևանքը եղաւ Գաղատիայի նշանաւոր դատավարութիւնը և սուլթանի կանգնեցրած կախաղանը և հինգ Հընչակեան ասպատակների նահատակվելը, Թիւրքական ներքին քաղաքականութիւնը բոլորովին ուրիշ կերպարանք ստացաւ: Ո՛չ թէ միայն այն պատճառով, որ այդ Յայտարարութիւնները նրա „գերիշխանութեան“ էին հայհոյել, նրա ֆանատիկոսութիւնը գրգռել և այդպիսով զայրացրել նրան, այլ թէ ինչպէս գեավուրը, ստրուկ գերին, համարձակվել էր իր ցաւերը զգալ, ինչպէս նա համարձակվել էր իր իրաւունքների մասին ձայն բարձրացնել և կառավարութեան փտած ու հոտած կեանքի [մասին] խօսել, նրա բարբարոսութիւնը քննադատել, նրա փչացած ու անբարոյականացած [կեա]նքը երևան հանել: Այդ բանն աւելի կատաղեցրել էր Բ. Դռան աւազակ մինիստրներին և պալատում, հարէմական մթնոլորտում, որջացած փաշա և բէկ էֆէնդիներին. իսկ սուլթանն իր կողմից բոլորովին դիւահարված էր երևում, այն աստիճան, որ նշանաւոր թէքքէների և մզկիթների շէյխերը և մերկանդամ դարվիշները թալիսմանական „նուսխաներ“ էին շինում, որ նա աջողութեամբ կարողանայ խեղդել իր գեավուր հպատակներին բանտի խորքերում և Բոսֆորի ալիքներում... Իսկապէս թիւրք կառավարութիւնը երբէք չէր կարող կարծել, թէ Կ. Պօլսի 90 թ. ցոյցից յետոյ կարող էին և նոր հերոսներ երևան գալ և աւելի թափով կռւել: Դրա համար էր, որ սուլթանի ոստիկանապետ Նազըմ իր թովչական խօսքերը „արթըք բիթտի“ էր ասել հանգստացնելու համար իր վրդովված պետին:

Գաւառներում երևան եկած խլրտումները, որ օրից օր աւելի ծաւալ էին ստանում, և որ „հասարակաց անդորրութիւնը խանգարող աւազակային խմբերի չարագործութիւն“ անունով էին մկրտված Բ. Դռան կողմից և այդ անունով էլ ներկայացված հարէմական խաղերում գլուխը կորցրած „Ալլահի յաջորդին“, մի տեսակ խիստ ճնշող անհանգստութիւն էին առաջացրել ամբողջ կառավարական շրջանում: Իր ներկայ կեղծ քաղաքակրթված ձևակերպութիւններում թիւրքն ինքն իրան տկար էր ըզգում մրցել այդ երկիրը տակն ու վրայ անող „սրիկաների“ հետ: Նա մտաբերում էր հին օրերը, երբ արևելքից դէպի արևմուտք իբր պատուհաս խուժող իր նախահայրերն, առանց օրէնքի, առանց մարդկային զգացումների, ժանտախտի նման անցնում էին իրանց հանդիպած երկիրներից, իրանց ետև թողնելով սուգ ու արհաւիրք, անհամար մարդկային դիակներ, քար ու քանդ եղած քաղաքներ ու գիւղեր և որոնք իրանց առջևից ոչխարի հօտի նման քշում, տանում էին գեղեցիկ երիտասարդներին և աղջիկներին, առաջինները թիւրքացնելով ժանիչարներ շինելու, իսկ երկրորդներով իրանց թաթարական հարէմը զարդարելու... Ունենալ այդպիսի արիւնոտ, վայրենի ու փառաւոր անցեալ, կոտորող և աւարի տվող նախահայրեր և նրանց մարդկային ոսկորներից կառուցած գահի վրայ հանգիստ նստել, չը լինել արժանաւոր ժառանգ իր պապերի՛, դա անկարելի էր... Բայց միւս կողմից նա գտնվում էր քաղաքակրթված աշխարհի հէնց քթի տակ: Կայսրներ էր ընդունում և կայսրուհիներին թև տալիս, նա ինքն էլ, ստիպված իրան շրջապատող հանգամանքներից, իր կողմից աշխատում էր քաղաքակրթութեան ակնոց դնել աչքին և ժամանակի պահանջներին հետևող ու համակերպող ձևանալ: Բայց այդ ամենն անում էր կապկութեամբ, մի կերպ ջանալով ծածկել իր մերկ վայրենիութիւնները, որ, երևի, շատ էլ հաճելի չէին թւում իր եւրոպական փափուկ ճաշակների և նազանքի մէջ մեծացած պաշտօնակիցներին:

„Մինչև հոգին դուրս չը գայ, բնաւորութիւնն էլ դուրս չի գալ“, ասում է թիւրքական առածը: Եւ թիւրքը, հաւատարիմ իր ժողովրդական այդ ասացվածին, նոյնն է իր քաղաքակրթութեան զգեստներում, ինչպէս իր բարբարոս նախահայր մոնգօլներն իրանց նետ ու աղեղներով և իրանց բացարձակ վայրե-

---

1) Տես „Ապտակի“ առաջին տարի Nrs 7—12 եւ երկրորդ տարի Nr 1—5.

ՓՈԹՈՐԻԿԸ ՊԱՅԹԵՑԱՒ... ԿԵՑՑԷ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹԻՒՆ...

տակ գնով ուզում է մեզ կոտորել: Շատ լաւ: Մենք էլ մեր կեանքի գնով կաշխատենք պաշտպանուել, դիմադրել: Ինչպէս երեւում է նա դեռ միայն մէկ աստիճան է խելօքացել Հնչակեան վերջին փառաւոր շարժումից յետոյ: Նա ուզում է, որ իրան նորանոր դասեր տանք: Եւ մինչեւ երկրորդ աստիճան խելօքանալը՝ մի գեղեցիկ օր նա կը զարթնէ և իր թագաւորութիւնն էլ, իր անձն էլ անխուսափելի վտանգի մէջ կը տեսնէ: Նա պատրաստում է իր դիակը: Մենք նրան կօգնենք այդ պատմական սքանչելի աշխատութեան մէջ: Մենք նրան հսկում ենք: Այսօր նա շարունակում է մեզ կոտորել, մենք էլ կը շարունակենք կուել և աւելի սոսկալի պայթիւն, քան Կ.Պօլսինը, կը դղրդեցնենք նրա գլխին մեծ ապստամբութեամբ:

Թող շարունակէ իր կոտորածը. արդէն ստորագրված խեղկատակ „բարենորոգումների“ համար չէ ամենեւին, որ մենք թափեցինք, թափում ենք և կը թափենք մեր արիւնը: Արեան շաքը տեսելով, մենք, այո, կօգտուենք դրանից, և այն ժամանակ մեր տված յաղթական հարուածն արդէն յաղթված գազանի գլխին և նրա կրելիք կատարեալ պարտութիւնը — կը լինեն վերջինները:

Լօնդօնի „Տայմս“-ի հոկտեմբեր 4-ի առաջնորդողից.—

„Երէկ Կ. Պօլսի անկարգութիւններից մենք արդէն նախատեսնում էինք, որ ռէվօլվէրի պայթիւնը կայսերական պալատի մօտերն աւելի շուտ կազդէ Աբդիւլ Համիդի վրայ, քան խաղաղ դիպլօմատիայի ամեն դիմումները.... Հայերի գործերը ցոյց տվին, որ կան առարկութիւններ, որոնք կարող են ազդել նաեւ Աբդիւլ Համիդի վրայ: Թուցէ ոմանք իսկ մեղադրեն հայերին, բայց յամենայն դէպս անհերքելի է, որ նրանք ունեցան աջողութիւն:“

Լօնդօնի „Ստանդարդ“-ից, 8 հոկտեմբերի.—

„Ցոյցի ղեկավարներն ապացուցեցին մի խորին հըմտութիւն, որ ունեն վիճակի ու ժողովրդի տրամադրութեան մասին...“

Նոյն թերթ, 30 սեպտեմբերի առաջնորդողում.—

„Պէտք է ընդունել, որ հայկական ագիտացիան կատարեալ վարպետութեամբ է առաջ տարվում:“

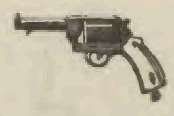

ԿԵՑՑԷ՛ ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ.

Եղբա՛յր, կուէ՛, պարէ՛, երգէ՛.
Պիտ կործանես զարշ բռնութիւն,
Ըստրկութիւն.
Սրէ մի՛ վախնար եւ ո՛չ վէրքէ:
Կեցցէ՛, կեցցէ՛, ազատութիւն:

*

Մեր կեանքին խաւարին մէջ կայծակն փայլեցաւ
Եւ մահը չար պահակ մեզ այնտեղ կանգնեցաւ:
Որոտը խիստ զարկեց, թափվեցաւ հեղեղը.
Մեր ծեռքը չը մնաց իսկ մեր հացն ու աւեռը:
Խառնիխուռն քանդուեցան
Մեր գիւղեր ու քաղաք,
Բայց պայթեց մեր հրացան
Սուլթանի քըթին տակ:

*

Եղբա՛յր, կուէ՛, պարէ՛, երգէ.
Պիտ կործանես զարշ բռնութիւն,
Ըստրկութիւն.
Սրէ մի՛ վախնար եւ ո՛չ վէրքէ:
Կեցցէ՛, կեցցէ՛, ազատութիւն:

*

Հայրենի ծիծաղն անհանգիստ վեր թըռաւ,
Արիւնը երկնքի կապոյտը ողջ փըռաւ,
Զէնքերի շաչիւնը փայլակներ կը թափէր,
Լոյս տալով ղիերը, որ մահը կը լափէր:
Արշաւին մարտական
Մերոնց էր քաջութիւն.
Թէ ընկան յաղթական —
Կտակեցին փրկութիւն:

*

Եղբա՛յր, կուէ՛, պարէ՛, երգէ.
Պիտ կործանես զարշ բռնութիւն,
Ըստրկութիւն.
Սրէ մի՛ վախնար եւ ո՛չ վէրքէ:
Կեցցէ՛, կեցցէ՛, ազատութիւն:

*

Ձայնի տակ թշնամու ահաւոր փողերուն՝
Մերայինք պաշտպան են իրենց սուրբ հողերուն.
Մատղահաս, նոր բացած աչքերը երկնքին՝
Տան իրենց արիւնը հայրենեաց երկունքին:
Եւ այնժամ, երբ խաղար
Պիտ դեռ ժպիտն առաջին,
Կը տեսնեն անոնք չար
Մահն իրենց առաջին:

*

Եղբա՛յր, կուէ՛, պարէ՛, երգէ.
Պիտ կործանես զարշ բռնութիւն,
Ըստրկութիւն.
Սրէ մի՛ վախնար եւ ո՛չ վէրքէ:
Կեցցէ՛, կեցցէ՛, ազատութիւն:

*

Աշխարհը զարմացաւ, երբ անոնք ներկեցին
Արիւնով իրենց դաշտ, ուր բաղդը հերկեցին,
Երբ վրէժի հարուածը կուղղէին դէպ սուլթան,
Երբ ըմբոստ՝ ջարդէին բռնութեան կուռ շղթան.
Եւ արցունքն կը խառնուէր
Ճիչին հետ մարտական,
Եւ քաջը զըլորուէր
Յաղթութեամբ պատմական:

*

Եղբա՛յր, կուէ՛, պարէ՛, երգէ.
Պիտ կործանես զարշ բռնութիւն,
Ըստրկութիւն.
Սրէ մի՛ վախնար եւ ո՛չ վէրքէ:
Կեցցէ՛, կեցցէ՛, ազատութիւն:

*

Շանթըն Արամազդի՝ երկնով որոտընդոստ՝
Ճանքան լուսաւորեց քաջերի այն ընդոստ,
Հեփեստի հրաշակերտ ամուր մուրճն ու զնդան
Հրով յեղափոխութեան շինեցին ապազան,
Երբ մրրկի քաօսին
Մէջ կոթող պիտ կանգնէ,
Մահարձան հերոսին,
Որ նոր կեանքն կողջունէ:

*

Եղբա՛յր, կուէ՛, պարէ՛, երգէ.
Պիտ կործանես զարշ բռնութիւն,
Ըստրկութիւն.
Սրէ մի՛ վախնար եւ ո՛չ վէրքէ:
Կեցցէ՛, կեցցէ՛, ազատութիւն:

ԽՕՆԹԸ.

նութեամբ: Նա իր ամեն-մի ձեւակերպութիւններում պահել է իր բնատուր ունակութիւնը, իր ժառանգական բարբարոսութիւնը. քաղաքականացած աշխարհը որչափ էլ աշխատի „քարերի տակ դնել նրա պոչը, երբ թող է տալիս՝ նա միշտ իր կիսաշրջանակի ձեւն է ստանում“: Էրթօղրուլի, ներկայ սուլթանների տան նախահայրի և սուլթանական կառավարութեան հիմնադրի, օրից սկսած՝ նա արիւնով լուացել է իր ձեռքը, կողոպուտներով և աւարառութիւններով է լեցրել իր գանձարանը, ոչ-մուսուլմանական տարրերից է յափշտակել իր հարեմական հօտի պէտքերը. նրա պաշտօնեաները միշտ եղել են իրանց պետերի հաւատարիմ հետեւողները և շատ կէտերում նրանք մինչեւ անգամ կարող են պարծենալ իրանց աւելի վայրագ բնաւորութեամբ և բարբարոս արարքներով, քան իրանց մարգարէի „փօստի“ (մորթ) վրայ ծալապատիկ նստող խալիֆան: Նա նոյնն է և այսօր, թէեւ հըսկայական չալմաների և քիւլահների տեղ նա դնում է թեթեւ ֆէս և նրա վրայ թուղերի (իշխանական փետուր) տեղ փայլում են մահիկն ու աստղը և մետաքսեայ սեւ փիւսկիւլները քամու հետ խաղեր են անում, լայն անդրավարտիքների և փէշաւոր անշնորհք ջիւբբէների տեղ նա հագել է „ալա ֆըրանկա պանտալօն և սէդրի“, կոշտ ու կոպիտ տրեխների և անշնորհք դեղին փաբուջների տեղ նա ունի կալօշ-բօտիններ: Նա փոխած է իր զգեստը, նա խօսում է քըծնող քաղաքավարութեամբ և շնորհալի շարժումներով, բայց իր բնաւորութիւնը նոյնն է: Նա առաջ կողոպտում էր դուրսը փողոցներում, հրապարակի վրայ, դաշտերի մէջ, իսկ այժմ խեղդում է բանտերում, ծովի յատակներում... Դրանց շնորհով այսօր աւազակութիւնը և մարդասպանութիւնը ստացել են մի պաշտօնական ձեւ. մի ժամանակ լեռներում որջացող աւազակները պաշտօնական զգեստներով և տիտղոսներով հաւաքվել են կառավարական շէնքի մէջ, սուլթանի դրօշակի տակ:

Հայկական խլրտումները մեծ զարկ տվին պաշտօնական աւազակների և նրանց գործառնութիւնների զարգացման: Չը կայ մի տեղ, ուր նա ճիւղեր հաստատած չը լինի: Ամբողջ դարվանդները (կիրճ), բէլերը (բարձր լեռնային անցքեր), որոնք անցեալ դարերում և ներկայ դարուս սկիզբները նշանաւոր դէրէբէգիների, բօյ-բէգիների, աւշար թիւրքմէն և քիւրդ աշիրէթների, Ռըշվան պատերազմասէր և վայրենի վրանաբնակների և բարբարոս զէյբէկ թափառական աւազակային խմբերի որջերն էին դարձել՝ և որոնցից այսօր էլ կարելի է տեսնել մեծ Հայքում քէօչէր քիւրդեր անունով, մեծ մասամբ տեղի են տված կառավարութեան կողմից դարվանդներում իբր պահապան դրված պաշտօնական աւազակների, Ռուսաստանից վտարված բարի պտուղ ղարափափախների, իրանց ճակատներում Թիւրքաց օգոստափառ հրամանատարի անունը կրող և նրա հաւատարիմ զինուոր համիդիէ բաշիբօզուկների և ջէննէթական հիւրիներով մայրաքաղաքի փաշաների վայրագ կրքերը յագեցնող և պետական հասարակաց տան, պալատի, համար հըրէշտակադէմ կոյսեր մատակարարող չէրքէզ լեռնականների: Այն պայմանը կայ միայն, որ այժմ այս վերջիններս այնքան էլ պէտք չունեն այս կամ այն բէլ-երում, դարվանդներում և կամ անտառուտ սարերում ամրանալու, այլ մասնաւոր առանձնաշնորհումներով ամենայն համարձակութեամբ կարող են կողոպտել հասարակաց ճանապարհի ամեն-մի կէտի վրայ և դժուար պարագաներում՝ վայելել ոստիկանների աջակցութիւնը: Այդ աւազակութիւնները կարելի է ազատ կերպով առաջ տանել, եթէ աչքի ընկնող մի բաժին հանվէ այս կամ այն քաղցած փաշային կամ բէկ էֆէնդիին, հազարապետին, չաւուշին և կամ դարվանդում որջացած ոստիկանին: Եւ որովհետեւ թիւրք կառավարութեան ներկայ քաղաքականութեան հիմքն է ազատութիւն աւազակների ամեն բանի մէջ և գերութիւն ու կաշկանդում պատուաւոր մարդկանց, մանաւանդ ոչ-մուսուլմանական ժողովրդներին, հետեւաբար մէկի պակասը լրացնում է միւսը և այլ և այլ աստիճաններով պաշտօնի կանչված աւազակներից դատարկված բանտերը մնում են պատուաւոր դասակարգին: Պէտք չէ զարմանալ երբ ոճրագործի շղթաների տակ հեծում է մի համակրելի ուսուցիչ, մի ժողովրդական բժիշկ, մի համեստ գործաւոր, մի պատուաւոր վաճառական, դպրոցական շրջանը նոր աւարտած վառվռուն և եռանդուն մէկ ուսանող: Թիւրքիայի բարի նախախնամութիւնը, որ երեւի այլեւս ծերացել է և արեւելեան բարդ ու խճճված խնդիրները նրա միտքն են պղտորել, իր դողդոջուն մատներով, հակառակ իր բարի կամքին, ստեղծել է մի տեսակ յոռեշրջութիւն, և մենք, ճակատագրին հաւատացող ու դրա փէշերից ջերմեռանդութեամբ պինդ բռնող արեւելցիներս, իբրեւ հաւատարիմ րայեաներ, ի հարկէ, բաղդ կը համարենք միշտ հնազանդվել մեր երեւակայած նախախնամութեան տնօրինութեան և դրա երկրային առաքեալներին, որ մեր արդի թիւրք ու ամեն տեսակ մուսլիման կառավարիչներն են:

(կը շարունակվի) Վ.Իթ.

ԼՕՆԴՕՆ. „ՀՆՉԱԿԻ“ ՏՊԱՐԱՆ.